

VARGYAI GYULA

A hadsereg karhatalmi alkalmazásának néhány kérdéséről a 30-as évek első felében¹

Amikor a magyar hadsereg politikai funkcióit a 20-as évek végétől Gömbös Gyula haláláig vizsgáltuk — a hadsereg karhatalmi alkalmazásának problematikájában e kérdéskomplexum egyik leglényegesebb összetevőjét véltük felfedezni. Már deduktíve is logikusnak tűnt, hogy a hadsereg karhatalmi alkalmazása lehetőséget biztosíthatott a katonai vezetés számára ahhoz, hogy elképzeléseit olyan területeken fogalmazhassa meg, amelyek esetleg még a katonapolitika eszközeivel sem voltak mindig elérhetőek. A hadsereg karhatalmi alkalmazására vonatkozó tervek, koncepciók figyelemmel kísérése mellett természetesen a tényleges gyakorlat is feltárást igényelt, hogy — s éppen ezt hasonlítva össze az előbbivel — a hadsereg de facto belpolitikai súlyát viszonyíthassuk.

A tanácskormány bukását követően kialakított katonai modellben — amely nagyjából 1920 kora őszeitig a katonai diktatúrának egy több tényezőtől korlátozott változata volt² — a hadsereg karhatalmi alkalmazása részjogosítvány volt csupán, amelyet azonban a bethleni konszolidáció úgy szorított vissza, hogy egyben megnehezítette azt is, hogy a katonai vezetés a karhatalmi alkalmazásra történő hivatkozással perelhesse vissza politikai értelemben elvesztett vagy előnytelen kompromisszumba kényszerített pozícióit. Ezt példázhatja az, hogy 1923-ban a mozdonyvezetősztrájkból levonható következtetéseket elsődlegesen a honvédelmi tárca igyekezett megfogalmazni, de döntésének kialakítása előtt a minisztérium illetékesei megbeszéléseket folytattak a belügyminisztérium, a kereskedelmi minisztérium és a MÁV vezetőivel.³

A honvédelmi minisztérium a tárca tevékenységéről készített összefoglalójában különben így értékelte a 20-as évek karhatalmi vonatkozásait: „... a polgári közrendészeti szervek kiépítése az 1923-as évben már annyira előrehaladt, hogy a belrend és biztonság megóvása végett a honvédség kiegészítő karhatalmi alkalmazására az előző évekhez képest mind ritkábban került sor. A honvédség egyes részeinek ily természetű igénybevételét az 1923. évi mozdonyvezetősztrájk, továbbá a szénbányamunkások 1923 és 1924 évi nagyobb mérvű politikai jellegű bérmozgalmai tették szükségessé. Az ún. tanácsköztársaság bukása utáni események, nem különben az 1923—24. évi politikai jellegű sztrájkmozgalmak érezhetővé tették a trianoni békeszerződés által szűk keretek közé szorított honvédség, valamint a polgári közrendészeti szervek alacsony létszámában és azok erősen szétszórott elhelyezésében rejlő hiányosságokat. Ezek részbeni kiküszöbölésére szükséges volt egyrészt a honvédségnek és a polgári közrendészeti szerveknek nagyobb felkelés- és lázadászszerű mozgalmak leküzdésénél a szoros összhangot és együttműködést biztosítani, másrészt oly intézkedésekre előgondoskodni, hogy a kislétszámú és szétszórta honvédségről ily

¹ Részlet egy készülő monográfiából, mely a hadsereg politikai funkcióinak történetét vizsgálja a gömbösi időszakban.

² Vö. *Vargyai Gy.*: *Katonai közigazgatás és kormányzói jogkör*. Bp. 1971. 47—55; 83—90.

³ *Hadtörténelmi Intézet Levéltára* (a továbbiakban: HIL) Honvédelmi Minisztérium (a továbbiakban: HM) 1927. Eln. T. 1339.

észetekben egy megfelelő erejű és összetételű, könnyen mozgatható karhatalmi erő álljon idejében a központi vezetés rendelkezésére.”⁴

E helyzet revízió alá vételét több tényező is elősegíthette a huszas évek végén: többek között a békeszerződés katonai előírásait Magyarországon ellenőrző bizottság távozása, amely a külpolitikai következmények terén a hadsereg fejlesztésére irányuló törekvések megítélését a nagy- és kisantant részéről, ill. egy általánosabb belpolitikai értelemben mindaz, ami a bethleni rendszer kifulladásának első jeleire jobboldalról igyekezett válaszokat fogalmazni akár kormányképességének hangsúlyozásával.⁵

Az Ellenőrző Bizottság távozása után a hadsereg karhatalmi alkalmazásáról először a honvédelmi miniszter intézkedett 1929 szeptemberben. A miniszteri parancs célként jelölte meg, hogy „... a központi vezetés mindenkor, amikor rendkívüli helyzet azt szükségessé teszi, a szükség helyén a honvédségnek karhatalmi alkalmazásra alkalmas és a célra felhasználható részeit a leg-rövidebb idő alatt összevonhassa és a karhatalmi cél eléréséhez elegendő erőben és a műveletre is alkalmas összeállításban alkalmazhassa”. A honvédelmi miniszter a szervezeti, alárendelési kérdéseket csak elvileg körvonalazta, amikor úgy intézkedett, hogy „... az összes karhatalmi egységek a karhatalmi készütség tartama alatt a felállító vegyesdandárparancsnokságok, a karhatalmi összevonás tartama alatt az előljáró karhatalmi csoport és az összevonás helyén területileg illetékes vegyesdandárparancsnokságok útján a honvédség főparancsnokának vannak alárendelve”. A miniszteri parancs — amely a karhatalmi alkalmazásra kiszemelt alakulatok állományát illetően csak a teljesen kiképzett legénységet vette figyelembe — a hadsereg tényleges szervezeti kereteire épült, s egyáltalán nem tartalmazott utalást a problémakör leglényegesebb komponensére: a polgári hatóságokkal való viszonyra.⁶

1930 május elején a vezérkari főnök tett javaslatot a karhatalmi alkalmazás szervezeti vonatkozásairól. A vezérkari főnök centralizációt sürgetett — az 1929-ben kiadott miniszteri paranccsal szemben már az országos karhatalmak készütségbe helyezésekor a karhatalmak legfelsőbb fokon való irányítását a főparancsnokra, mint karhatalmi főparancsnokra kívánta bízni. A vezérkari főnök előterjesztése azt is proponálta, hogy a karhatalmi főparancsnokság tehermen-

⁴ HIL. uo.

⁵ A Szövetségek Katonai Ellenőrző Bizottság megbízottainak tanácsa 1927. márc. 30-án közölte a honvédelmi tárcával: a Nagykövetek Tanácsa március 21-i ülésén határozatot hozott az Ellenőrző Bizottság tevékenységének márc. 31-én történő megszüntetéséről. Vö. HIL. HM. 1927. Eln. D. 1340, Iratok az ellenforradalom történetéhez IV. A magyar ellenforradalmi rendszer külpolitikája. 1927. jan. 1.—1931. aug. 24. Bp. 1967. 45—46, a döntés visszhangjára: 16—17. Az Ellenőrző Bizottság már 1922 augusztusától eléggé redukálta tevékenységét, száma évről évre csökkent, 1926. nov. 1-én pl. már csak 7 tagja volt. Az Ellenőrző Bizottság tevékenységéhez a legtöbb támogatást a kisantant államok Budapestre akreditált katonai attaséi adták, akik nyilván a katonai hírszerzés révén nyert információkra hívták fel a kormány figyelmét. Az Ellenőrző Bizottság távozásával egyidejűleg egyéb könnyítések is történtek, így engedélyezték gázmaszkok vásárlását, karhatalmi célokra 12 páncélautót, a várművészek kézi fegyverei számának felemelését. Vö. Haus-, Hof- und Statsarchiv (a továbbiakban: Staatsarchiv) Neues Politisches Archiv (a továbbiakban: NPA) Liasses Ungarn. 915. 15/6. 2—3., 5., 8—11., 26—39., 42—44., 48., 51—57., 63—102., 105., 109., 117—137. Vö. még: Temps. 1922. okt. 1. Pesti Napló 1927. jan. 25., 1922. 11. tc. A hadsereg vezetése részéről a legfontosabb reagálást az ún. Csáky-javaslat tartalmazta, amely úgy vélekedett, hogy „... alig hihető, hogy a ... területi határozatainak orvoslása megfelelő erő kifejtés nélkül megvalósulhasson...”, s a koronatanácshoz intézett előterjesztés formájában azt javasolta, hogy a haderő létszámát 60—80 ezer főre kellene felemelni. Ennek finanszírozási kihatásait 3 év alatt 103 678 000 P-ben jelölte meg. A koronatanács azonban Csáky Károly honvédelmi miniszter javaslatának csupán egy töredékét fogadta el — ilyen ellentmondásos indoklással. Lásd: Országos Levéltár (a továbbiakban: OL.) Filmtár. 1324. Koronatanács iratok.

⁶ HIL. HM. 1930. Eln. 1. 1638. 8578. A miniszteri parancs mellékletben intézkedett a karhatalomnak a fővárosban történő összevonásáról. A hadsereg vezetése külön alakulatokat igyekezett felkészíteni a karhatalmi alkalmazásra: az alakulatok negyedévenként egy-egy nap karhatalmi gyakorlatot tartottak. Vö.: HIL. Bp. T. vegyesdandárparancsnokság. 1930. 77.

tesítése érdekében a karhatalmi erőket — azok összevonásának színhelyén — egy külön magasabb karhatalmi parancsnokság vezesse, amely a karhatalmi főparancsnokságnak közvetlenül lenne alárendelve.⁷

A vezérkari főnök állásfoglalásában a miniszteri parancsban még jelentős funkciót nyerő vegyesdandárparancsnokságok a karhatalmi alkalmazásban betöltendő feladataikat teljesen elvesztették volna, amelynek motivációját a direkttebbnek tűnő, közvetlenebb alárendeltségi viszonyok előnyeitől várható meggondolások adták.

1930 októberben — amikor a honvédelmi tárca még csak előkészületeket tett a szeptember 1-i tüntetés karhatalmi szempontból értékelhető következményeinek vizsgálatára — a honvédelmi miniszter viszont már olyan kérdéseket vetett fel egy döntésében, amelyek a karhatalmi alkalmazást illetően a polgári hatóságokkal kialakítandó viszonyt is érintették. A honvédelmi miniszter — Gömbös Gyula — határozványokat dolgoztatott ki tárcájával, amelyek vasúti sztrájk esetére tartalmaztak intézkedéseket. Gömbös a miniszterelnökségnek megküldött állásfoglalásában hangsúlyozta, hogy a határozványok kiadására a belügyi és kereskedelemügyi tárca egyetértésével került sor. A határozványok leszögezték: a honvédelmi miniszter dönt abban, hogy az általános vagy részleges vasúti sztrájkmozgalom megszüntetése gazdasági, politikai vagy egyéb intézkedések életbeléptetése által történjék. A határozványok intézkedtek arról, hogy a vasútbiztosítást sztrájk esetén a belügpminisztérium fennhatósága alatt álló nemzeti munkavédelem alakulatai, a kirendelt karhatalom — a csendőrség, folyamőrség, államrendőrség végzi. A hadsereg igénybevételére csak a „helyzet szükségessége” esetén kerül sor, ha azonban a sztrájk kitérésének pillanatában a honvédelmi miniszter életbelépteti az egységes karhatalmi vezetést — „... a vasútbiztosító szolgálatban álló összes alakulatok egységes központi vezetését a belügpminisztertől a honvédség főparancsnoka veszi át”.⁸ A miniszteri határozványok leglényegesebb vonatkozása az volt, hogy a honvédelmi miniszternek diszkrecionalitást biztosított a tényállásból alakítható döntésvariációk területén, s így ugyancsak diszkrecionális értelemben rendelhette alá a főparancsnoknak a polgári tárcák felügyelete alatt álló egyéb karhatalmi erőket. A miniszteri határozványok persze közigazgatási értelemben egy sor kérdésre nem adtak választ, így a főparancsnok alárendelésében karhatalmi tevékenységet kifejtő nemzeti munkavédelem, csendőrség, folyamőrség, államrendőrség viszonyára a belügpminisztériumhoz, ill. a kereskedelmi tárcához. Ez a szabályozás nyilván a legegyszerűbb megoldással a katonai igények honorálására irányult.

A honvédelmi tárca 1931 elején vállalkozott a hadsereg karhatalmi alkalmazása kérdés-komplexumának újbóli, s teljes igényű szabályozására, amelyhez az inspirációt egyértelműen az 1930. szeptember 1-i események adták.

1931. február 3-án a honvédelmi minisztériumban vezetési értekezlet vitatta meg a vezérkar főnökének javaslatai alapján a karhatalmak kirendelésének, erejének és alkalmazásának újabb szabályozását, döntéseket hozott irányelvek megadásával.⁹ Az irányelveket a tárca elnökségének 1/a osztálya formálta végleges döntéstervezetté.¹⁰

Az irányelvek megfogalmazták azt, hogy a hadsereget csak az ország határain belül, a belrend fenntartása és helyreállítása céljából lehet karhatalomként alkalmazni. A direktívák két esetet különböztettek meg: Amikor az alakulatok békeállományukkal kerülnek karhatalmi alkalmazásra, ill. amikor a békeállomány karhatalmi célokra való megerősítésére — minisztertanácsi határozat alapján — sor kerül a tartósan szabadságotak behívására. A vezetési értekezlet hatályban tartotta a karhatalmi erők Budapesten történő összevonására már korábban kiadott döntéseket. A direktívák viszont nem álltak összhangban a vezérkari főnök 1930 májusában tett javasla-

⁷ HIL. HM. 1930. Eln. T. 1638.

⁸ OL. K. 26. Miniszterelnökség. 1930. XXIII. 4739.

⁹ HIL. HM. 1935. Eln. 1/a. 2290. 3370. A honvédelmi miniszter már a vezetési értekezlet előtt, 1931. jan. 23-án rendelettel szabályozta a legfőbb karhatalmi vezetést gyakorló főparancsnokok törzsének megalakulását, ennek funkcióit. Vö.: HIL. HM. 1930. Eln. T. 1. 1639.

¹⁰ HIL. HM.; 1931. Eln. T. 1789.

taival: a vezetési értekezlet olyan döntést hozott, hogy a karhatalmak kirendelése, erejük meghatározása és alkalmazási szabályozása a területileg illetékes vegyesdandár-, ill. állomásparancsnokságok feladata. A központi vezetés csupán akkor intézkedik, „... ha egy vegyesdandár csapataiból alakított karhatalmi erők megerősítése válik szükségessé...”, s dönt a karhatalmak több vegyesdandár területéről való összevonására, erejére és alkalmazására.

A honvédelmi tárca elnökségének megfogalmazásában elkészített döntéssorozat bevezetésében azt tisztázta, hogy milyen állományú egységek jöhetnek számításba karhatalmi alkalmazásnál: „... a legalább egy évi katonai kiképzésben részesült tartósan szabadságoltak létszámának elégtelensége esetén vagy ha azoknak bevonulása nagyobb késedelmet jelentene, a békeállományok feltöltésére egy évnél rövidebb katonai kiképzésben részesült tartalékos szabadságoltak is behívhatók”.¹¹ Leszövegezésre került, hogy „... kiterjedt mozgalmak, vagy általában nagyobb feszültségek esetén, mikor nagyobb karhatalmi egységek összevonásának szükségessége áll elő, mindenkor csak a honvédelmi miniszter külön rendeletére — karhatalmi hadtestparancsnokság alakul meg”. Feltűnő volt az elnökség által kidolgozott döntéssorozatban, hogy a miniszterelnök számára a karhatalmi döntéseket illetően oly pouvoir körvonalazódott, amelynek során a miniszterelnök döntéseit igyekeztek kiemelni a minisztertanács kereteiből. A szöveg ezt így fogalmazta meg: „... a különféle karhatalmi erők egységes vezetésének és parancsnoklásának elrendelése végett, a honvédelmi miniszter hozzájárulásával a belügyminiszter a főparancsnokkal egyetértve a miniszterelnökhöz tesz előterjesztést. Az ... előterjesztés alapján a karhatalmi erők egységes vezetésére az ország egész területén vagy egyes területeire nézve, a miniszterelnök a minisztertanács minden további megkérdése nélkül ad felhatalmazást. . . Az egységes vezetés és parancsnoklás érvényességének időtartamára vonatkozólag, ill. annak megszüntetése tekintetében a belügyminiszternek a honvédség főparancsnokával egyetértve teendő javaslata alapján, vagy anélkül is, a miniszterelnök határoz. . .” Az elnökség döntése az egységes vezetést és parancsnoklást a főparancsnokra bízta, aki a karhatalmat a polgári hatóságoktól érkező megkeresések bevárása nélkül is kirendelhetette. A főparancsnok azonban arra kényszerült, hogy az egységes vezetés és parancsnoklás idején „... támogatás céljából” maga mellé vegye a belügyminisztérium 3, a pénzügyminisztérium 1, a kereskedelmi minisztérium 2 és a Légügyi Hivatal¹² 1 képviselőjét, akiknek feladata „... az általuk képviselt közigazgatási ágakat érintő ügyekben a szükséges felvilágosítások megadása, a főparancsnoknak a karhatalmi erők egységes vezetéséből és parancsnoklásaiból folyó rendelkezéseinek szellemében a más kormányzati ágakat érintő intézkedések megtételéről való gondoskodás, az érdekelt minisztereknek a főparancsnok rendelkezéseiről, valamint a mindenkori helyzetről való tájékoztatása”. Az elnökségi döntés utasította a vegyesdandárparancsnokságokat, mint a központi karhatalmi vezetést irányító főparancsnok rendelkezési egységeit, hogy lépjenek érintkezésbe a területeiken levő legfőbb közigazgatási hatóságok, a rendőrség és csendőrség vezetőivel, hogy „... 1—1 közegüket jelöljék ki, akik hivatva lesznek az egységes karhatalmi vezetés életbeléptetése esetére, annak tartama alatt a vegyesdandárparancsnokságokkal kiküldő hatóságok hatáskörében, annak területére nézve, ill. a vegyesdandár területén elhelyezkedett összes rendőrségi alakulatokra és szervekre nézve összekötő közegekként működni”.¹³

¹¹ Ez egyben rávilágít a hadsereg vezetésének a szerződésben előírt bevonási rendszer megkerülésére tett intézkedéseinek operatív eredményére.

¹² A Belügyi Hivatal a legegyszerűbben kapcsolódott a katonai szervezethez, s hogy működését újra a kereskedelmi tárca felügyelete alatt látta, az is indokolta, hogy így még jobban lehetett a magyar repülésügy polgári jellegét hangsúlyozni. Vö.: pl. HIL. Vezérkari Főnökség (a továbbiakban: VKF) 1929. é. 89. OL. Filmtár 982. A Minisztertanács 1929. márc. 22-i ülése. HIL. VKF. 1929. 1. 90.

¹³ Ennek praktikuma először 1931 őszén tűnt fel. 1931. okt. 3-án pl. Fejér megye főispánja jelentést küldött a miniszterelnökségnek arról, hogy értekezletet tartottak a vegyesdandár parancsnok, a vegyesdandár vezérkari főnöke, a vitézi ügyek referense, a csendőrkörületi parancsnok, a kerületi rendőrkapitány, a városi rendőrség vezetője, az alispán, a polgármester és a nem-

A honvédelmi tárca elnökségének döntése tehát mind a főparancsnok mind a vegyesdandárparancsnokságok mellett tervezési szinten létrehozta a polgári közigazgatás jelenlétét, amely azonban asszisztenciánál többet nem jelenthetett. A katonai igények lényegét ill. ennek célját a legvilágosabban a következő szövegezés adta vissza: „... a honvédparancsnok fegyveres beavatkozást a közigazgatási hatóságok megkeresése nélkül, ill. még abban az esetben is, ha az alsó vagy középfokú hatóság más véleményen volna és a megjelölt szolgálati könyvekben felsorolt eseteken kívül is, saját felelősségére elrendelheti, ha azt közérdekből halaszthatatlanul szükségesnek látja”. Az elnökségi döntés azonban a katonai igényeket minden vonatkozásban nem tudta maradéktalanul kifejezésre juttatni: a csendőri és rendőri szervek az egységes karhatalmi vezetés alatt is saját felettes hatóságai alárendelésében maradtak, s nyilván a már ismertetettekkel némileg ellentmondásban fogalmazott a szöveg egy bizonyos mellérendelésként értelmezhető helyzetet. A honvédelmi tárca 1/a osztálya döntésében kijelentette: a csendőri és rendőri szervek a közös ügy érdekében „... a főparancsnok rendelkezéseinek szellemében minden tőle, ill. az egységes vezetés keretében működő honvéd parancsnokságoktól származó felhívásnak, megkeresésnek és óhajnak elsősorban eleget tenni és a honvéd parancsnokságokat a legmesszebb menőleg támogatni tartoznak. . . az egységes vezetés és parancsnoklás azonban nem mentesíti a polgári közigazgatási hatóságokat azon kötelezettség elől, hogy a belrend fenntartása körül rájuk háruló feladatokat továbbra is ellássák s e célból szükség esetén karhatalmokat igényeljenek.” Az ellentmondás nyilvánvalóságának megállapítása mellett arra is rá kívánunk mutatni, hogy a kellően át nem gondolt szabályozás közigazgatási értelemben némileg a tényleges gyakorlatra utalt, s a katonai vezetés részéről nyilván ilyen megfontolásból kapott koncessziós funkcióit.

A honvédelmi minisztérium elnöksége által készített karhatalmi döntés felvázolt egy olyan variáns is, amely tényállását illetően azzal számolt, hogy a politikai és katonai vezetés az ország egész területén működésképtelenné válik. Ennek bekövetkeztekor „... az országnak a Dunától keletre eső területén az állami végrehajtó hatalmat úgy a katonai, mint a polgári igazgatás terén a 7. vegyesdandár parancsnoka, a Dunától nyugatra fekvő részen a 3. vegyesdandár parancsnoka, mint a Dunán inneni, illetve Dunán túli területek teljhatalmi vezető tábornoka veszi át és gyakorolja mindaddig, amíg a legfőbb államhatalmi tényezők cselekvési szabadságukat vissza nem nyerik. Nevezett vegyesdandárparancsnokok mellé, parancsnoklásuk egész területére kiterjedő hatáskörrel a polgári közigazgatási feladatok végrehajtására kormánybiztosok nevezetnek ki, és pedig a 3. vegyesdandár parancsnoka mellé Gyömörei György zalamegyei főispán, a 7. vegyesdandár parancsnoka mellé vitéz Borbély Maczky Emil főispán.” A két erősen jobboldali, s Gömböshöz fűződő kapcsolatairól ismert főispán ilyen értelmű kombinációba hozása mellett a variáns a kormánybiztosok és a vezérlőtábornokok viszonyáról annyit jegyzett meg, hogy a kormánybiztosok az illetékes 3. és 7. vegyesdandárparancsnokságok szándékaival teljes összhangban kötelesek eljárni, s amennyiben „... a vegyesdandárparancsnoknak és a melléje kinevezett kormánybiztos nézete valamely kérdésben egymástól eltérne, a vegyesdandárparancsnok nézete a döntő s a kormánybiztosnak eszerint kell cselekednie”. A variáns a főispánokat a kormánybiztosoknak rendelte alá, a kormánybiztosok azonban közvetlen rendelkezési jogot is kaptak bármely polgári közigazgatási hatósággal szemben. Az elnöki döntés kilátásba helyezte a katonai bíróságok hatáskörének polgári személyekre történő kiterjesztését is. Az elnökség elaborátuma az érintett vegyesdandárparancsnokok számára ténykedéseiket illetően korlátot nem jelölt meg, csupán célt: „... minden-

zeti munkavédelem vezetősége részvételével. Az értekezlet célja az volt, hogy „... az összes vezető egyéniségek tájékoztatást nyerjenek a szükség esetén rendelkezésre álló karhatalomról úgy a vármegye, mint a város területén”. A főispánt az értekezlet eredménye megnyugtatta, mert „... egy rendkívüli megmozdulás esetére elegendő ütőerő áll rendelkezésre úgy a katonaság, mint a csendőrség részéről. A nemzeti munkavédelem pedig ellátja a vármegye és a város területén az összes közüzemek és középületek védelmét.” Érdekes volt, hogy az értekezlet a karhatalmi erők sorába egy polgári lövészegységet is besorolt. OL. K. 26. Miniszterelnökség. 1931. XXIII. 5334.

kor azon törekvéstől legyenek áthatva, hogy az alkotmányos életet az ország területén helyreállítsák és a működési szabadságukban megbénult legfőbb államhatalmi tényezők cselekvési szabadságát újra visszaszerezzék. E cél eléréseért minden eszközt — fegyveres erőszak, bíraskodás, közigazgatás — habozás nélkül fel kell használniok.” A célmegjelöléssel azonban ellentmondásba került a variáns egy későbbi megfogalmazása, „... a 3. és 7. vegyesdandárparancsnokok a cél eléréseért oda törekedjenek, hogy a legfőbb állami végrehajtó hatalom egy kézbe egyesültesék és gyakoroltassék, mihelyt ezt a helyzet lehetővé teszi. Ebben az esetben a legfőbb állami végrehajtó hatalommal a két vegyesdandárparancsnok közül a rangban idősebb veszi át.” Az ellentmondás feloldását illetően az tűnik valószínűnek, hogy a szövegezés nem fordított gondot az utolsó változat provizórikus jellegének hangsúlyozására. Ennél messzebbmenő következtetéseket a hadsereg vezetésének még egyéni akciókkal is színlelt politikai súlya 1931 elején nem tesz lehetővé. Az azután egyértelműen megfogalmazható, hogy a honvédelmi minisztérium elnöksége — amikor a vezetési értekezlet direktíváit konkrétizálta — a karhatalmi szempont legsúlyosabb tényállást védelmezte, egy katonai diktatúrát megjelenítő modell készítésével válaszolt.

Az 1931. február 3-i vezetési értekezlet direktíváit és az 1/a osztály operatívumát igen jelentősnek tartjuk. Nem csupán azért, mert a közigazgatási kategóriák politikai feladatára nézvéen rávilágíthat a hadsereg potenciális elképzeléseinek terjedelmére, amelyet a legtöbb vonatkozásban azonban csupán a katonai vezetés koncessziót ajánló készsége fékezett csupán, s így nyilván többször tévedt az illúziók területére is, — de fontosnak véljük azért is, mert a vizsgált karhatalmi koncepciók a legszorosabb kapcsolatban álltak az alig három héttel később összeülő koronatanács-csal. Az 1931. február 20. és március 5-e között lezajlott koronatanács belpolitika-történeti értékelését Márkus László már elvégezte. Következtetéseivel a legteljesebb mértékben egyetértünk.¹⁴ Úgy véljük azonban, hogy Gömbös Gyula honvédelmi miniszternek a koronatanácsban a szó legszorosabb értelmében játszott szerepének motiváltságát még jobban meg tudjuk közelíteni, ha azt a vezetés karhatalmi koncepcióival együtt vizsgáljuk. Az 1930 szeptember 1-i események a hadsereg vezetésének karhatalmi elképzeléseit igen erősen befolyásolták, így a kormányzónak a koronatanácsban tett hasonló indítatású kezdeményezései számolhattak a honvédelmi miniszter támogatásával.¹⁵ A karhatalmi koncepcióban a miniszterelnök számára kilátásba helyezett döntési lehetőségek viszont zömmel a honvédelmi miniszter óvatosságát fogalmazták meg Bethlen miniszterelnökkel szemben, de némileg kifejezhetők Gömbös távolabbi ambícióit is. Gömbösnek ez a magatartása elég világosan meg is mutatkozott a koronatanácsban: úgy támogatta a kormányzó álláspontját, hogy közben koncessziót tett a miniszterelnöknek, s ezt — mint láttuk — karhatalmi vonatkozásokban kidolgoztatta. Gömbös — megítélésünk szerint — a koronatanácsban kormányra-kerülésének előkészítése érdekében fontos szerepet alakított.¹⁶

A kormányzónak a koronatanácsban kifejtett nézete akkor került legközelebb a karhatalmi alkalmazás kérdéseibe, amikor a hatóságoknak az 1930 szeptember 1-i tüntetés alatt és után

¹⁴ Márkus László: A Károlyi Gyula kormány bel- és külpolitikája. Bp. 1968. 37—44, 113, 131—132, 134—135, 145—146, 153. Vö. még: C. A. Macartney: October Fifteenth. A history of modern Hungary. 1929—1945. Edinburgh. 1957. T. 75.

¹⁵ A koronatanács anyagait lásd: OL. Filmtár. 7928. Az 1931 febr. 20-a és márc. 5. között tartott koronatanács jegyzőkönyve. Vö. még: OL. Filmtár. 16 083. OL. K. 26. Miniszterelnökség. 1928. 1349. III.

¹⁶ Nem tartjuk feladatunknak Gömbös miniszterelnöki megbízatása előtörténetét érinteni, csupán a budapesti osztrák követség két jelentésére hívjuk fel a figyelmet. 1930. jún. 7-én a budapesti osztrák követ azt jelentette, hogy „... was die Umgestaltung des Kabinettes betrifft, so will man von Rücktrittsabrachten des Grafen Bethlen und seiner Ersetzung durch Gömbös ... wissen”. A követjelentésben közölt információt maga a követ is kritikusán kommentálta, bár hozzáfűzte: Gömbös ambícióiban nem kételkedik. 1931. szept. 25-én a követjelentés így informálta az osztrák külügyminisztériumot, hogy Budapesten politikai körökben azzal számolnak, hogy Gömbös megalakítja a kemény kéz kormányát. S bár a követjelentés vázolta ennek akadályait is, úgy vélekedett, hogy Gömbös persona grata a kormányzónál. Staatsarchiv. NPA. Liasse Ungarn. 888. 607, 686.

tanúsított magatartását kifogásolta, s ilyen értelemben tett javaslatot a statárium prevencióként történő alkalmazására, a mentelmi joggal kapcsolatos „visszaélések” lehetőségeinek kiküszöbölésére, a „zavargások során elkövetett erőszakoskodásokból eredő károk megtérítésére”. S mikor Bethlen — csupán a kormányzónak ama kitételével értve egyet, hogy a rendőrség a tüntetések alkalmával kémélte a szociáldemokrata képviselőket — nem volt hajlandó koncedálni az államfő érveit és kezdeményezéseit, Gömbös honvédelmi miniszter azt a véleményét hangoztatta, hogy a folyamatba tett intézkedések abból a szempontból bírálendók el, hogy megnyugtatták-e a polgárok közvéleményét. Erre ő határozott nemmel válaszol — mondotta Gömbös. Majd azzal foglalkozott a honvédelmi miniszter, hogy a jövőben a hatóságok milyen eljárást tanúsítsanak „. . . ha a szociáldemokrata képviselők, tehát a rendőrség, kapcsolatosan a szeptember 1-i viselkedésükkel, mely a hatóságokkal szemben kihívó volt, letartóztatásba kerültek volna — tettenérés — így ezen intézkedések bizonyára általános helyesléssel találkozott volna. Miután ez elmaradt, a polgárság meg van félemlítve, mert tart a baloldal terrorjától, a tömeg sohasem kutatja, mely jogi alapon történt, vagy nem történt intézkedés, hanem kizárólag az effektust keresi.” Érdekesnek tűnt, hogy a kormányzó ugyan a miniszterelnök álláspontjának megfelelő határozatot enunciólt, de megfogalmazásához igénybe vette a Gömböstől kapott támogatást is. Ilorhy kijelentette: „. . . a statáriumnak prevencióként való kihirdetése nem kívánatos, a mentelmi joggal való visszaélés meggátolására különösebb intézkedések nem válnak szükségessé. A koronatanács sajnálattal veszi tudomásul, hogy a zavargások során elkövetett erőszakoskodásokból eredő károk megtérítése iránt nem volt az ügyészség részéről intézkedés tehető és végül a szeptember 1-i események tanúsága alapján a jövőben a rendőrség részéről erősebb, azonnali és kézzelfogható, a polgári társadalmat megnyugtató, Magyarország külpolitikai érdekeit megvédő intézkedéseket kíván.¹⁷

A koronatanácsban elhangzottakból és ki nem mondottakból arra lehetett következtetni, hogy a honvédelmi minisztérium vezetési értekezletén kialakított karhatalmi koncepciók inkább a honvédelmi miniszternek a koronatanácsban az államfőt támogató pozíciójának közvetett támogatását voltak hivatva kifejezni, mintsem a katonai vezetés megvalósításra szánt elképzeléseit. Tisztában vagyunk azzal, hogy e következtetésünk néhány elemében hipotétikus, azonban a karhatalmi alkalmazás gyakorlata — melyet az alábbiakban tárgyalunk — még erősítheti véleményünket.

1931 után a katonai vezetés nem vállalkozott a február 3-án elfogadott direktívák politikai vonatkozásainak módosítására, amely viszont azt is jelentette, hogy azok politikai értelemben érvényben maradtak — legalábbis a katonai vezetés részéről. 1932 tavaszán a honvédelmi miniszter a katonaiskolák hallgatóinak karhatalmi alkalmazásáról intézkedett.¹⁸ 1932 nyarán a honvédelmi miniszter változtatásokat hajtott végre egyes dandárok területi kompetenciájában, s az indoklásban említést nyert, hogy a döntésre azért került sor, mert „. . . az Alföldön egyre jobban elhatalmasodó földmunkás mozgalommal, kommunista szervezkedéssel és féktelen „szocialista agitációval összefüggő karhatalmi alkalmazás lehetősége . . .” ezt szükségessé tette.¹⁹ 1932. július 1-én viszont ismét vezetési értekezlet foglalkozott a karhatalom kérdéseivel, amely utasította a honvédelmi tárca 1/a osztályát az eddig jóváhagyott karhatalmi intézkedések tervezetének kiegészítésére. A vezetési értekezlet ismét direktívákat adott az osztálynak, többek között azt, hogy a karhatalmi állomány felemelése esetén biztosítani kell a csapatok mozgékonyágát,

¹⁷ A kormányzó támogatást kapott a honvédelmi minisztertől annál a napirendnél is, amikor a koronatanács a „zsidók beözönlésének” megakadályozásával foglalkozott. Az e napirendnél elmondott államfői és honvédelmi miniszteri álláspont teljesen fedte egymást. Bár megjegyezni kívánjuk, hogy e kérdésben az altera pars — Bethlen és Károlyi Gyula — véleménye közel állt az államfőéhez, a különbségekre csak a megfogalmazás utalt. Nem kapott viszont támogatást a kormányzó Gömböstől a sajtó megszorítására irányuló elképzeléseire, melyeket különben a miniszterelnök nem volt hajlandó magáévá tenni.

¹⁸ HIL. Vkf. 1932. 3. 127.

¹⁹ HIL. Vkf. 1932. 1. 119.

vonat- és csapatjárművek beállításával. A direktívák ismét megfogalmazták, hogy nagyobb karhatalmi erő összpontosításakor a főerők közvetlen vezetésére magasabb parancsnokságot kell létrehozni.²⁰ Az 1/a osztály a direktívákat meglepő gyorsan ültette át parancs-tervezetté, amely foglalkozott a nem gyalogsági fegyvernemek újonckiképzési időszakban kiállítható karhatalmával, megállapítva, hogy a karhatalmi állomány felemelése esetére a menetkészség időpontját a vezérkari főnök által megszabott követelmények szerint kell szabályozni. Az 1/a osztály parancs-tervezete eldöntöttként említette, hogy a karhatalmi állomány felemelésekor az egyes karhatalmi egységek kivonuló létszáma a rendes viszonyok megállapított legkisebb karhatalmi kivonuló létszám kétszerese.²¹ 1932. augusztus 8-án ismét pontosításokat hajtottak végre a karhatalmi vonatkozású tervezeteken, s ehhez a kerethez a honvédelmi minisztérium elfogadta a vezérkari főnöknek azt a javaslatát, hogy hadműveleti szempontból fenn kell tartania számára a jogot: hozzájárulása nélkül karhatalmi alakulatokat ne lehessen egyik vegyesdandár területéről a másikra áttolni. A tárcza módosítása különben a karhatalmi erők menetkészségét a parancs vételőtől számított 6. órában jelölte meg, s leszögezte: a karhatalmi állományfelemelés egyes alakulatok számára szintén elrendelhető.²² 1933 februárjában ismét a honvédelmi minisztériumban a karhatalmi alkalmazás kérdéseire: az igények azonban teljesen technikai jellegűek voltak.²³ Néhány esetben a vegyesdandárparancsnokok a honvédelmi tárcának tettek javaslatokat a karhatalmi alkalmazás egyes kérdéseiről. 1933 márciusában pl. a budapesti vegyesdandár parancsnoka javasolta a tárcza elnökségének: szorgalmazzon a belügyminisztériummal egy olyan döntést, hogy a vegyesdandár parancsnoksága adandó esetben igénybe vehesse a nemzeti munkavédelmet.²⁴ 1934 nyarán a honvédelmi minisztériumban ismét foglalkoztak a hadsereg karhatalmi alkalmazásával — a parancsban azonban olyan módosítások voltak csupán, amelyek politikai kérdéseket alig érintettek. A parancs leszögezte: a karhatalomként kirendelt csapatok fegyvernemük rendeltetésének megfelelően alkalmazandók, szükség esetén azonban külön intézkedésre a nem gyalogsági alakulatok is gyalogsági karhatalomként kerülhetnek alkalmazásra. A parancs intézkedett arról, hogy a közlekedési rend, a folyamórség úszóegységei és a repülőalakulatok a központi vezetés tartálékát képezik, amelyekkel a vegyesdandárparancsnokságok csak olyan mértékben rendelkezhetnek, ahogy azokat a központi vezetés adott esetben rendelkezésükre bocsátja. A miniszteri parancs a karhatalmak kirendelését elvileg ismét a területileg illetékes vegyesdandárparancsnok hatáskörébe utalta. Az állomásparancsnokok működési jogkörét a parancs a korábbiakhoz képest szűkítette: csak akkor intézkedhetnek, ha a késedelem veszéllyel járna, vagy a karhatalmi kirendelés szükségessége hirtelen merülne fel. A parancs különben a már kialakítottak értelmében rögzítette a karhatalmi egységek feletti parancsnoklási viszonyokat.²⁵ A miniszteri parancsot a vezérkari hadműveleti osztálya még tervezetként mérlegelte, s javaslatot tett a következő szövegezés felvételére: „... kiterjedt mozgalmak, vagy általános nagyobb feszültség esetén, mikor a honvédség békeállománya karhatalmi alkalmazásra elégtelennek bizonyul, a békeállománynak — egy vagy több, esetleg valamennyi vegyesdandár területén vagy külön csak egyes karhatalmi alakulatoknál — tartósan szabadságot²⁶ legénység behívása által való felemelésére a honvédelmi miniszter intézkedik. A hadműveleti osztály állásfoglalásának az volt az érdekessége, hogy a honvédelmi miniszter hatáskörét a minisztertanács rovására kívánta növelni: a behívások elrendelése is —

²⁰ HIL. HM. 1935. 1/a. 2290. 110 500.

²¹ HIL. HM; 1935. 1/a. 2290. 3370.

²² HIL. HM. 1931. Eln. 1. 1789, VkF. 1932. 1. 119.

²³ HIL. VKF. 1933. 1. 129. 1031.

²⁴ Az 1/a osztály a vegyesdandár parancsnok javaslatát vitte — a vezérkari főnök konszenzusával — a belügyminiszterhez. A javaslat további alkalmazásáról nincs információnk. HIL. HM. 1933. Eln. 1/a. 2032. A budapesti vegyesdandár parancsnokság egy másik, ugyancsak a karhatalmi alkalmazás kérdését érintő javaslatára vö.: HIL. VKF. 1931. 1. 149. 105 684. A javaslat egy ún. palotázásról felállítását proponálta.

²⁵ HIL. HM. 1935. 1/a. 2290. 108 000., VKF. 1934. 1. 150. 105 210.

²⁶ Uo.

kezdvé ennek közigazgatási úton kikényszerített formáján át a védkötelezettség megteremtéséig — a minisztertanács hatáskörébe tartozott.²⁷

A hadsereg karhatalmi alkalmazásáról készített koncepciók — tervezetek, parancsok, osztály-állásfoglalások — közös nevezőre állítását megkönnyíti egy tény: ténylegesen egyik sem került alkalmazásra. A gyakorlat a katonai vezetés koncepcióitól diametrálisan eltérő képet mutat: a hadsereg karhatalmi alkalmazásának másodlagos jellegét. 1928-ban pl. a május 1-re várt felvonulások megakadályozását szolgáló, s karhatalmi vonatkozásokat is involváló intézkedéseket a belügyminisztérium adta ki, a honvédelmi tárca szerepe az volt, hogy a belügyminiszter rendeletét megküldte a vegyesdandárparancsnokságoknak.²⁸ 1929-ben hasonlóan alakult a helyzet: a belügyminisztert helyettesítő államtitkár tájékoztatta a minisztertanácsot azokról a rendőri intézkedésekről, amelyek az augusztus 1-re tervezett demonstrációk megakadályozására irányultak. A kabinet ülésén a honvédelmi tárcát képviselő Gömbös Gyula politikai államtitkár azonban kijelentette: a hadsereg szintén készenlétben fog állni.²⁹ 1929-ben különben a belügyminisztérium több ízben is informálta a honvédelmi tárcát a nem honvédségi jellegű karhatalmi erők létszámviszonyairól.³⁰ A de facto alkalmazott katonai karhatalom kirendelését pedig általában a polgári hatóságok kezdeményezték. 1930. április 29-én pl. a József Nádor 2. honvéd gyalogezred I. zászlóalja jelentette a vegyesdandárparancsnokságnak, hogy „. . . Jász—Nagykun—Szolnok vármegye alispánjának kérésére május 1-vel kapcsolatban. . . egy puskás szakaszt — 41 fő — Mezőtúrra kirendeltem.”³¹ Az 1930. szeptember 1-i tüntetés ellen foganatosított karhatalmi intézkedések katonai jellegűek voltak, bár a Belügyminisztérium fokozott szerepet vállalt. A belügyminiszter augusztus 27-én rendeletet adott ki a másodfokú rendőrhatóságok számára, ez azonban a hadsereg karhatalmi célokra történő esetleges igénybevételének a lehetőségét nem említette.³² Természetesen a hadsereg karhatalmi célokra alkalmazható alakulatait készülségben hagyták, ezt szeptember 2-án még további intézkedésig fenntartották.³³

1930. szeptember 5-én a 3. vegyesdandár-parancsnokság azt jelentette a honvédelmi minisztériumnak, hogy a szombathelyi rendőrkerületi főkapitány felkérte őket: a hadsereg részéről is tegyék meg az egyes helyőrségekben azokat az intézkedéseket 6-ra és 7-re, amelyek szeptember 1-re lettek foganatosítva.³⁴ 1930 decemberében a hadsereg karhatalmi célokra kijelölt alakulatainak készülségbe helyezését ismét a belügyminiszter kérte.³⁵ 1931-ben a választásokra foganatosított karhatalmi intézkedések sem mutatták a vezetési értekezleten kialakított koncepciók valamely gyakorlati érvényesülését. 1931. június 9-én a belügyminiszter azzal fordult a honvédelmi gazgatás vezetőjéhez, hogy a választásoknak 3 napra történt tempírozása „. . . a karhatalomnak

²⁷ Ennek praktikumára lásd: OL. Filmtár 984. HIL. HM. 1934. Eln. 16. 2190. 101761., HM 1935. Eln. 15. 2327. 105 109. OL. Filmtár 1006. HM. 1934. Eln. 15. 2238. 126 342., OL. Filmtár 1007. A minisztertanács 1935. dec. 3-i ülése. HM. 1936. Eln. 16. 2535. 9396. 110 847., 125 060., 110 597., 109 260., 107 900., 100 679., 102 000, Vkf. 1936. 1. 180. 1349., HM. 1936. Eln. 16. 2536. 26 700.

²⁸ HIL. HM. 1929. Eln. T. 1513.

²⁹ OL. Filmtár. 983. Az 1929. jún. 26-án tartott minisztertanács jegyzőkönyve.

³⁰ HIL. HM. 1929. Eln. T. 1514.

³¹ HIL. Budapesti T. vegyesdandárparancsnokság 1930. 76.

³² OL. K. 26. Miniszterelnökség. 1930. XXIII. 3913.

³³ HIL. HM. 1930. Eln. T. 1638. A budapesti osztrák követség már aug. 26-án jelentést küldött a rendőri és katonai karhatalmi intézkedésekről, melyeknek okát e napon még egy legitimista puccs lehetőségében jelölte meg. A követjelentés különben úgy vélekedett, hogy a honvédelmi miniszter — antilegitimista beállítottsága következtében — intézkedéseit a szükségesnél élesebben foganatosította. Staatsarchiv. NPA. K. 19. 338., vö. még: 341, NPA. Liasse Ungarn. 890. 2/4. 5—6.

³⁴ HIL. HM. 1930. Eln. T. 1638.

³⁵ Erről a Wiener-neustadti Bundespolizeikommissariat készített igen pontos jelentést, amely adatokat közölt még a magyar csendőrség, folyamőrség s vámőrség létszámviszonyairól, a hadsereg kiegészítési rendszeréről, a légierő fejlesztéséről, a lég- és gázvédelemről. Staatsarchiv. NPA. Liasse Ungarn. 888. 630—633.

az egyik helyről a másik helyre való átcsoportosítását felettébb megnehezíti, . . . ezért a választások rendjét és nyugodt menetét biztosítandó, azzal a kérelemmel fordulok Nagyméltóságokhoz, hogy a m. kir. honvédséget a megjelölt 3. napon szükségeshez mérten karhatalmi szolgálat teljesítésre kirendelni méltóztatassék. Hogy mely helyeken, milyen mérvben és mely napokon lesz szükség a honvédségnek karhatalmi célokra való kirendelésére, azt utóbb — a kialakulandó helyzetnek megfelelően fogom Nagyméltóságod tudomására hozni.”³⁶

A honvédelmi miniszter a belügyi tárca megkeresése nyomán a vegyesdandár-parancsnokoknak megküldött parancsában hangoztatta: „. . . a karhatalom ereje, kirendelésének helye és időpontja, a tekintetbe jövő főispánokkal — Budapesten a rendőrőfkapitánnyal — való mielőbbi érintkezés révén megállapítandó és ehhez képest a szükséges előkészületek a lehetőség adta kereteken belül a vegyesdandár-parancsnokságok által önállóan teendők meg. A belügyminiszter urat egyidejűleg felkértem arra, hogy a tekintetbe jövő hatóságokat ennek megfelelően sürgősen utasítsa. A karhatalmat a hatóságok (választási elnökök) a vegyesdandár-parancsnoktól közvetlenül fogják igényelni.”³⁷ Június 25-én a honvédelmi miniszter a belügyminiszter kérésére hozzájárult, hogy „. . . a karhatalmi egységek a főispánok igénylésére az említett helyekről eltérő más helyekre is kirendelhetők. . .”, azzal a kikötéssel, hogy „. . . túlmenő karhatalmi erőket a főispánoknak távbeszélőn a Belügyminisztériumból kell igényelniük, és a Belügyminisztérium igénylése alapján a honvédelmi miniszter által a vegyesdandárok útján bocsátatnak a főispánok rendelkezésére”.³⁸ A tényleges karhatalmi alkalmazás gyakorlata pedig teljesen e szabályoknak megfelelően alakult.³⁹ 1932-ben hasonló volt a helyzet: Gömbös honvédelmi miniszter július végén a belügyminiszter kezdeményezésére rendelte el valamennyi vegyesdandár területén a készütségi szolgálatot. A miniszteri parancs intézkedett arról is, hogy a karhatalmi készütség fokát és felvételének időpontját az állomás- és vegyesdandár-parancsnokságok a mindenkori helyzetnek megfelelően önállóan határozzák meg. A parancs utasítást tartalmazott arról, hogy a helyzet állandó nyilvántartása céljából szoros érintkezést kell tartani a közigazgatási és rendőrhatalmakkal.⁴⁰ 1933—34-ben a karhatalmi gyakorlat ismét arra utalt, hogy e funkciók első számú letéteményese a belügyi apparátus volt.⁴¹ Változást 1935-ben sem figyelhetünk meg: a választások során a belügyi és honvédelmi tárca konzultált azokról a karhatalmi igényekről, amelyeket a főispánok kértek, s megállapodás jött létre a két minisztérium között, hogy a karhatalmak kirendelését a vegyesdandár-parancsnokságok az illetékes polgári hatóságokkal egyetértően eszközlik.⁴² A tényleges karhatalmi alkalmazás pedig ennek megfelelően alakult.⁴³ 1936-ban különben egyéb értelemben sem mutatott változást a karhatalmak alkalmazásának gyakorlata.⁴⁴

A hadsereg karhatalmi alkalmazásának a praktikuma tehát nemcsak hogy nem állt összhangban az elkészített koncepciókkal, de még olyan következtetést sem tapasztaltunk, amely akár

³⁶ HIL. HM. 1931. Eln. 1. 1790.

³⁷ Uo.

³⁸ Uo.

³⁹ Uo.

⁴⁰ HIL. HM. 1932. Eln. 1. 1923.

⁴¹ Vö. pl.: OL. K. 149. Belügyminisztérium. 148. 1933-1-7038. 154. 1933-6-8749. 160. 1934-6-3973.

⁴² HIL. HM. 1935. Eln. 1. 2290. 107 327.

⁴³ Vö.: OL. K. 149. Belügyminisztérium. 165. 1935-4-5300. A választásokról vö.: Staatsarchiv. NPA. Liasse Ungarn. 889. 79, 883. II/4. 233. K. 20. 760—766., 776—780., 785—787., 792—798. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár. Fond. 15/607. F. 20. Gömbös Gyula levele Hóman Bálinthoz. 1935. ápr. 16-án. OL. Gömbös iratok. A/b., Országgyűlési Napló. 1935. máj. 22., a sajtóból vö.: Függetlenség, 1935. márc. 8—10., 12—15., 17., 19—24., 27—31., ápr. 2—7., 9. és 14., 16., 21., Nemzeti Figyelő, 1935. márc. 10., 17., 24., 31., ápr. 7., Belügyi Közlöny, 1935. márc. 10. Czinner József: A régi Magyarország és az új Budapest é. n. 36, 147—148; Sulyok Dezső: A magyar tragédia. I. A trianoni béke és következményei. 1954. 443, Kónya Sándor: Gömbös kísérlete totális fasiszta diktatúra megteremtésére. Bp. 1968. 155—168.

⁴⁴ HIL. HM. 1936. Eln. A. T./a 2447. 112 603., VKF. 1936. 1. 180.

válmely részterületen kívánta volna a tervezetek egy töredékét érvényesíteni. A tervezetek persze olyan helyzettel számoltak, amelynek kritériumait még 1930 szeptember 1-e is csak részben valósította meg. Az a kérdés pedig, hogy vajon a katonai vezetés maga törekedett-e olyan helyzet kialakítására, amely magával hozta volna a karhatalmi koncepciók érvényesítését — külön választ kíván. Itt most csak annyit kívánunk megjegyezni, hogy ha vélelmezhető is a katonai vezetés egyes képviselőinek közvetett jelenléte egyes olyan szélsőjobboldali improvizációkban, mint a Széll-puccs, ez alig vált értékelhető és tisztán kirajzolódott tendenciává.

A hadsereg karhatalmi alkalmazásának a kérdése a 30-as évek első felében tehát csak a tervezés szintjén, meghatározott tényállások megvalósulása esetére utalt olyan szándékokra, amelyek a klasszikus ellenforradalomra emlékeztető sajátosságokat rejtettek. A karhatalmi gyakorlat — elég nagy távolságban e tervezetektől — olyan jellegzetességeket mutatott, amely kevésbé számolt a hadsereg ilyen jellegű alkalmazásával. Az ellentmondás feloldására pedig a választ abban kívánjuk megadni, hogy véleményünk szerint a hadsereg vezetését — amelyet természetesen csak elvileg nevezhetünk egységesnek — a gömbösi időszakban nem, vagy alig mutatott törekvést a katonai diktatúra egyszer már megvalósított intézményeinek felújítására, melyet a Gömbös-kormány politikájának — mindent összevetve — jobboldalról történő opponálása révén lehetett volna csupán megközelíteni. Ehhez viszont a kormányt jobboldalról opponálók gyengék voltak, illetve a jobbfelé nyitó kormánypolitika céljaihoz az eszközöket elsődlegesen a fasiszta típusú tömegpárt kiépítésében kereste, s ha nem is mondott le a hadsereg belpolitikai szerepe előtérbe állításáról, egyelőre megelégedett azzal, hogy a hadsereg felvázolja elképzeléseit. S hogy ez egyben megfogalmazta a hadsereg politikai frakcióinak korlátait is, kétségtelen.